

Крук А. А.,

*Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський*

КОНЦЕПЦІЯ ДОЛІ У ТВОРЧОСТІ Т. ГАРДІ ТА І. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО

У статті на матеріалі творів “Мер Кестербріджа” Т. Гарді та “Микола Джеря” І. Нечуя-Левицького простежуються типологічні збіги та розбіжності у реалізації мотиву долі. Робиться спроба аналізу проблем, пов'язаних із особливостями реалістичної майстерності обох письменників та специфікою інтерпретації ідеї фатуму.

Ключові слова: *концепт, фаталізм, доля, контекст, інтерпретація, структура.*

This article envisages the typological coincidences and differences of motive fate's realization in the works “The Mayor of Casterbridge” by Thomas Hardy and “Nikolas Dzheria” by I. Nechuj-Levytsky. Also makes an opportunity to analyze the problems linked to peculiarities of authors' realistic trade and specific interpretation of fate's idea.

Key words: *concept, fatalism, destiny, context, interpretation, structure.*

Концепт долі, корелюючи з ціннісними орієнтирами, релігійними інтерпретаціями та ідеологією часу, займає значне місце у культурах усіх цивілізацій. Людство завжди намагалось збагнути сутність поняття долі. За визначенням С. Аверинцева, “доля, в міфології, в ірраціоналістичних філософських системах, а також у щоденній свідомості, неосяжне передбачення подій та вчинків людини” [1, с. 635]. Мотив долі є провідним у літературах епохи реалізму кінця XIX ст., що зокрема засвідчує творчість Т. Гарді та І. Нечуя-Левицького.

В компаративному плані творчість цих двох авторів ще не розглядалась, що зумовлює новизну й актуальність запропонованого дослідження, опертого на праці П. Баррі, А. Гурдуза, А. Кеттла, С. Коршунової, а також М. Возняка, Є. Кирилюка, А. Колесника, В. Кононенка, М. Конончука, Ю. Мережка, Р. Міщука, М. Походзіла, І. Приходько, О. Федорука та ін.

Головним героєм роману Т. Гарді “Мер Кестербріджа” виступає Хенчард – “людина з характером”, цілеспрямована, енергійна натура, загартована і навчена життєвими випробуваннями. З перших сторінок постать Хенчарда зацікавлює хіба що причетністю до майже анекдотичної ситуації, оспіваної, до речі, в українському фольклорі (“Ой там на товчку, на базарі”). Щоправда, у романі Т. Гарді не “жінки чоловіків продавали”, а зовсім навпаки. Хенчард, на той час простий в'язальник сіна, перебуваючи в алкогольному сп'янінні, продає свою дружину та дворічну дочку незнайомому моряку. Пізніше, усвідомивши свій ганебний вчинок, прися-

гається не пиячити протягом двадцяти років. Друга зустріч, що стається через вісімнадцять років, явить читачеві Хенчарда – мера міста.

До честі Хенчарда, він зважується на рішучий крок, що стає поворотним пунктом в його житті. Він привселюдно зізнається у своєму переступі, скоєному двадцять років тому. Далось це героєві не просто: у його психіці починається злам. Однак страждання змінюють його характер, м'якість і здатність вибачати превалюють у його стосунках з ближніми.

Т. Гарді переконливо показує, що зла доля збиткується над його героєм. Адже саме в ту хвилину, коли Хенчард бачить себе в ролі щасливого батька пасербиці Елізабет, в Кестербрідж приїздить Нюсон, її рідний батько. *“Іронія долі, яка виявила себе у послідовності цих подій, збентежила його, ніби злий жарт ближнього”* [7, с. 145]. Хенчард повідомляє Ньусону брехливу звістку, про смерть Елізабет. І лише тоді, коли прибитий горем Нюсон іде від нього, Хенчард усвідомлює усю підлість скоєного вчинку.

За словами Л. Смикалової, автор вважає, що Хенчард “не міг повністю проявити свої добрі нахили, поки піднімався вгору по щаблях успіху і належав до людей, що здобули маєток і владу; та тільки він перестав бути мером, втрачає багатство і популярність, в ньому починає говорити чуйне людське серце”. Автор зображує внутрішню боротьбу головного героя, яка точиться “між докорами сумління і тугою за родинним щастям”, показуючи, як “вироджується людська душа у світі користоловства і вовчої конкуренції”. Саме ці обставини й змінювали характер Хенчарда. “Втрата Хенчардом високого становища, його сумна самотність і смерть підкреслюють лише ту обставину, що навіть такі стійкі і життєдіяльні люди” [4, с. 16-20], як Хенчард, не можуть вистояти в умовах, створених жорстокими законами світу.

Навколо центрального образу – Миколи Джері – зосереджена також уся проблематика однойменної повісті І. Нечуя-Левицького. Це, як писав І. Франко, “один з тих світлих, лицарських типів українських, з яких колись склався сам цвіт запорозького козацтва, а яких тепер, бачиться, чим раз рідше стрічаємо”. У таких людей, як він, завжди переважає “безпечна розгульність бесіди, сміливість у всіх поступках та непосидюча діяльність” [5, с. 64].

Затиснений кріпосницькими лещатами, він усе таки зумів розвинути себе всебічно, навчився читати, малювати, грати на скрипці і добре співати. За характером це дуже вразливий, глибокий, мрійливий юнак. *“Йому здавалось, що небо – то якась здорова дивна книга, а зірки – то якісь дивні слова, та тільки він не має хисту їх прочитати. Він вглядів дві ясні зірки вкупі, і йому здалось, що одна зірка – то його доля, а друга зірка – то доля тієї дівчини, що перед вечором брала в березі воду”* [3, с. 110].

Одружившись з Нимидорою, Микола запрагнув щастя у шлюбі, хоча панщина зводила нанівець усі мрії і прагнення. Він багато роздумує над своєю долею, навіть богохульні думки іноді навідують його: *“Він усе думав, нащо то бог так вчинив, що недобре розділив долю між людьми:*

одним дав панство, й степи, й лани, а другим дав важку працю, бідність та трохи не торби” [3, с. 129]. На запитання матері, чи піде він до Києва на прощу, Микола заперечує, на що Джериха каже: *“Тим-то нам господь долі не дає, що ми таке верземо та богу не молимося”* [3, с. 130].

Не в змозі змиритись із своїм становищем, Микола бунтує, виступаючи на захист кріпаків та підбурюючи своїх односельців не йти на панські лани, помщається осавулі за наклепи. За це поміщик вирішує віддати його разом із спільниками у солдати. Проте Микола, жадаючи свободи, тікає із села на заробітки. *“Піду в ліси, – говорить він, – піду в степи, піду в пущі й на гострі скелі, а панщини таки робить не буду і в москалі не піду”* [3, с. 134]. Він і справді дотримав свого слова, дарма, що дорогою ціною. Прощаючись із Нимидорою, Микола зізнається: *“Ти думаєш, мені легко тебе покидать? Доле моя, щастя моє!”* [3, с. 134].

За допомогою образу Миколи, зазначає О. Білецький, “реалізуються вищі можливості епохи, через нього входять у світ вищі імпульси прогресу. Навіть якості характеру Джері безпосередньо історичні: кріпосний лад, він у той же час людина вільного духу” [2, с. 114].

Дружина Миколи Нимидора – людина високої моралі, чесна, благородна. Проте жорстоке життя передчасно зламало її. *“Нимидору ізсушила, ізв’ялила нужда, як холодний вітер зелену билину. Лиха недоля ізстарила її завчасу”* [3, с. 193].

Довгі роки тяжкого життя не зламали Миколу, він визначався “своїм зростом, своїм рівним станом і гордим, сміливим поглядом. Його не зігнула недоля й тяжка неволя” [3, с. 201]. Прийшовши додому, він вже не застає дружини, лише дочку Любку з чоловіком та онуків. Микола з горя “пішов по селі, познаходив старих знайомих людей, своїх перевесників, почав про все розпитувать, а далі зайшов з ними до шинку та поставив їм з горя ... могорича”, промовляючи: *“Не я н’ю, горе н’є та мої нещадимі злидні. Не сприяла мені доля за весь мій вік”* [3, с. 208-209]. Автор намагається передати за допомогою образу Миколи людську нескореність долі, адже своїм характером, не природженим, а сформованим під впливом соціальних умов, головний герой хоче змінити свою долю.

Відправними, ключовими у романі Т. Гарді є слова Новаліса “характер – це доля” [7, с. 131]. Адже автор визнає, що характер часто визначає долю людини, проте, звичайно, вплив характеру не поширюється на всі об’єктивні фактори, які діють і в природі і в суспільстві. Герої Гарді на протязі усього життя ведуть непримиренну боротьбу, хоча ми часто чуємо від них пронизані гірким смиренням слова про вирішення долі.

В характері кожної людини є слабкі сторони, так само як і в діянні кожної особистості є щось помилкове або гріховне. Саме ця слабкість, провинна чи гріх гублять її. Мав слушність М. Чернишевський, коли казав, що “кожне лихо, і особливо найбільше з них – загибель, є наслідок злочину; ... за злочином завжди йде покарання злочинця або загибеллю або муками

його власного сумління” [6, с. 163]. Трагічна доля Хенчарда не випадкова, вона впливає із його становища і справ. Герою Т. Гарді важко визначитися у виборі життєвого орієнтуру. Занапастивши свою рідню, відірвавшись від неї, він не знаходить душевної рівноваги і спокою у новому для себе оточенні. “Зазвичай він не думав, жорстоко до нього ставиться доля чи ні; в біді він лише понуро проказував: *“Очевидно, мені прийдеться потерпіти”*, або *“Невже я повинен перенести стільки страждань?”*” [7, с. 143].

Якщо Майкл Хенчард пасивно очікує змін на краще, то Микола не кориться своїй долі і намагається боротись за своє щастя, хоча, як виявиться пізніше, це все надаремно. В обох випадках накреслення життєвої долі героя виглядає результатом його свідомого вибору.

Максимальна увага англійського й українського письменників звертається на епізоди, значимі у процесі реалізації концепту долі. Просторово-часова організація і повісті, і роману має вигляд певних етапів життя героїв. Досить часто великі проміжки часу існують не у вигляді розгорнутих картин життєвих шляхів персонажів, а лише поєднують різночасові події в один потік художнього часу. І Т. Гарді, і І. Нечуй-Левицький ущільнюють розвиток порушеної у творі проблеми, випускаючи при тому тривалі часові періоди, які ні у вирішенні проблеми, ні у компонованні матеріалу суттєвої ролі не відіграють. Звертають на себе фінальні картини творів. Роман Т. Гарді закінчується трагічно. Головний герой від самого початку прирік себе на самотність, самотнім помирає він в Егдонській долині, яка і є образним утіленням самотності. У І. Нечуя-Левицького повість завершується щасливим поверненням головного героя до своєї домівки. Він не застає коханої дружини, проте застається жити при рідній дитині. Проблема життєвої долі (чи недолі) дозволила кожному митцеві побачити у розмаїтті життєвих колізій глибокі взаємозв'язки, які спричиняють закономірні результати.

Література:

1. Аверинцев С. С. Судьба / С. С. Аверинцев // Философский энциклопедический словарь. – М.: Советская Энциклопедия, 1989. – С. 635.
2. Білецький О. Іван Семенович Левицький (Нечуй) / О. Білецький // Збір. праць: У 5 т. – К.: Наукова думка, 1965. – Т. 2. – С. 113-114.
3. Нечуй-Левицький І. С. Твори в двох томах / Іван Семенович Нечуй-Левицький. – К.: Дніпро, 1977. – Т. 1. – 520 с.
4. Смикалова Л. Англійське село в романах Т. Гарді (Уессекський цикл) / Людмила Смикалова. – Л.: Видавництво Львівського університету, 1959. – 36 с.
5. Франко І. Життя і побут сучасного селянина на Україні і у Франції / І. Франко // Зібрання творів: У 50 т. – К.: Наукова думка, 1980. – Т. 26. – С. 64.
6. Чернишевський М. Г. Естетичні відношення мистецтва до дійсності / М. Г. Чернишевський. – К.: Мистецтво, 1970. – 390 с.
7. Hardy T. The Mayor of Casterbridge / Thomas Hardy. – London: Penguin Popular Classics, 1994. – 392 p.